

УДК [378.091.212:785.071.2]:159.953

М. В. Білецька

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інструментального виконавства та музичного мистецтва естради
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Я. В. Сопіна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інструментального виконавства та музичного мистецтва естради
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ОПТИМІЗАЦІЯ МУЗИЧНО-МНЕМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА-МУЗИКАНТА У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті на основі аналізу теоретичного матеріалу, результатів педагогічного експерименту виявлено індивідуальні особливості музичної пам'яті студентів у процесі навчальної діяльності та запропоновано комплекс прийомів і методів, які враховують індивідуальну своєрідність їх музичної пам'яті.

У статті підкреслюється, що ефективність навчальної діяльності студента-музиканта безпосередньо пов'язана з проблемою розвитку його музичної пам'яті. Тим більше, що тенденція збільшення загального обсягу інформації ускладнює вимоги не тільки до музичної, але й до інших видів пам'яті. В цих умовах оптимізація методів і способів запам'ятовування музичного матеріалу, які забезпечують максимально доступну тривалість та міцність збереження результатів, стає щоденною необхідністю. Вирішення цього завдання ускладнюється тим, що воно потребує індивідуального підходу, а це своєю чергою робить стандартизацію методик практично неможливою, тобто будь-які рекомендації, що не враховують індивідуальні особливості мнемічних процесів, рівня розвитку музичної пам'яті конкретного студента, а також його професійної підготовки не будуть мати значної практичної цінності.

Отже, в теорії та практиці музичної педагогіки якість навчальної роботи, її характер, раціональність застосованих методів, прийомів та способів досягнення мети безпосередньо співвідносяться з процесами пам'яті, з рівнем її розвитку. З цього випливає те, що шляхи вирішення проблеми загально-музичного розвитку студента-музиканта, зокрема розвиток його музичної пам'яті, слід шукати не поза процесом навчання, а навпаки – в середині останнього, в такій його організації, яка б забезпечила високі результати у досягненні поставлених завдань.

Ключові слова: музично-мнемічна діяльність, індивідуальні особливості музичної пам'яті, види пам'яті, процес інструментального навчання, розвиток музичної пам'яті, успішність навчання.

Постановка проблеми. Сучасна вища школа, розв'язуючи завдання підвищення якості навчально-виховного процесу, потребує постійного творчого аналізу і досліджень проблеми розвитку пізнавальної активності студентів, яка безпосередньо пов'язана з розв'язанням мнемічних завдань, що виникають при удосконаленні роботи пам'яті. Розробка даного аспекту наближає нас до розуміння закономірностей функціонування пам'яті в діяльності людини в цілому та поглибленому аналізу навчальної взаємодії зокрема, сприяє не тільки розробці ефективних форм та методів навчання студентів, але й створює умови для реалізації їх інтелектуально-духовного потенціалу.

Мнемічні здібності є елементом загальної обдарованості людини і характеризують її здатність до вільного оперування тією чи іншою інформацією у просторі та часі. Формування спеціальних здібностей, зокрема музичних, передбачає спрямований розвиток певних характеристик мнемічної сфери людини, що зумовлюється як характером діяльно-

сті, так і вимогами до індивідуальності (особистості) в тому чи іншому виді творчості – художньому чи музичному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес оволодіння і засвоєння інформації досліджувався як зарубіжними, так і вітчизняними педагогами та психологами. Багатоаспектному вивченню цієї проблеми сприяли різноманітні моделі та концепції пам'яті. Ця проблема посідає значне місце в психолого-педагогічній літературі ще з часів Г. Еббінгауза, О. Балабана, У. Кетона, Ф. Бартлетта.

Протягом XX століття у вітчизняній та зарубіжній психології сформувався системний підхід до досліджень психічних процесів, зокрема дослідження пам'яті (К.П. Анохін, Р. Аткинсон, Н.А. Бернштейн, С.П. Бочарова, Р. Клацкі, Б.Ф. Ломов, В.Я. Ляудіс, Дж. Норман та інші).

Добре вивчені основні принципи засвоєння матеріалу в умовах короткочасної і довгочасної пам'яті (С.П. Бочарова, О.В. Землянська,

В.П. Зінченко, В.Я. Ляудіс, Л. Постман, Г.К. Середа, М. Шульман та інші).

Великий інтерес викликає проблема оволодіння музичною інформацією та її засвоєння в процесі індивідуального навчання студентів, а саме в процесі інструментально-виконавської діяльності. Ця проблема привертала увагу як педагогів, так і провідних виконавців. Пам'ять стала предметом вивчення не тільки психології та загальної педагогіки, а й емпіричних та наукових досліджень у галузі музичної педагогіки (Л.С. Ауер, Л.О. Баренбойм, Л.Л. Бочкарев, О.О. Брагіна, Л.С. Гінзбург, К.М. Ігумнов та інші).

Проте в умовах сучасного прогресу і наукового розвитку різноманітних моделей та концепцій пам'яті виникли нові підходи до розв'язання цієї проблеми, оскільки традиційна музична педагогіка має тільки здобутки щодо поліпшення процесу запам'ятовування текстів творів, методологічною основою яких є асоціативна концепція пам'яті. Відповідно до структурного розчленування пам'яті за специфічними функціональними рівнями (сенсорний реєстр, короткочасна та довгочасна пам'ять) та часом збереження інформації, а також класифікації видів пам'яті (поділ за провідною роллю у процесі запам'ятовування, збереження і відтворення інформації) майже відсутні дослідження проблеми розвитку музичної пам'яті студентів у процесі інструментального навчання з урахуванням продуктивності їх короткочасної і довгочасної пам'яті, а також її індивідуальних особливостей (тип, вид).

Проведене нами спеціальне дослідження даної проблеми виявило, що розвиток музичної пам'яті студентів залежить від раціонального визначення адекватних прийомів і методів навчання, що враховують індивідуальні особливості музичної пам'яті студентів і створюють умови для оптимізації їх музично-мнемічної діяльності в цілому.

Мета статті – виявити ефективні шляхи розвитку музичної пам'яті студента-музиканта у процесі інструментального навчання.

Викладений матеріал є узагальненням науково-методичної літератури, передового педагогічного досвіду, результатів досліджень і практичної роботи авторів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній музичній педагогіці немає більш складної і водночас актуальної проблеми, ніж проблема музичної пам'яті. Задача якісного та швидкого запам'ятовування матеріалу музичних творів привертала увагу як педагогів, так і провідних виконавців. Пам'ять стала предметом вивчення не тільки психології та загальної педагогіки, а й емпіричних та наукових досліджень у галузі музичної педагогіки.

Специфіка пам'яті музиканта має свої особливості. Вона повинна закріпити зміст у його точному текстовому вираженні. Саме тому А.Л. Алексєєв

розглядав пам'ять не тільки у загальнопсихологічному аспекті суб'єкту, а й невідривному зв'язку з професійною діяльністю музиканта-інструменталіста [1, с. 58]. Музична пам'ять – поняття синтетичне, яке включає слухову, рухову, емоційну, розумову, логічну та інші види пам'яті. Тобто у широкому розумінні поняття «музична пам'ять» можемо визначити як синтез слухової (переважно), зорової, рухової та емоційної (емоційно-образної) пам'яті.

Спеціальні дослідження Г.М. Ципіна, В.І. Муцмахера, Ю.А. Цигареллі виявили безпосередню залежність якості музичної пам'яті студента від рівня сформованості у нього музичного слуху та музично-ритмічного почуття. Чим більше розвинутий слух і почуття ритму, тим ефективніше діють механізми музичної пам'яті, і навпаки. Проте не слід ототожнювати функції музичної пам'яті з функціями, які визначаються іншими музичними здібностями, бачити у процесах запам'ятовування, збереження і відтворення звукового матеріалу лише прояви музичного слуху та почуття ритму. Доведено, що студенти, які знаходяться приблизно на однаковому рівні слухового та музично-ритмічного розвитку, інколи помітно відрізняються один від одного щодо швидкості, точності й міцності запам'ятовування. Це дає підставу припустити, що запам'ятовування музичного матеріалу студентами забезпечується індивідуальними особливостями їх музично-мнемічної діяльності у процесі інструментального навчання. Усвідомлюючи важливість усіх видів пам'яті музично-мнемічної діяльності як компонентів єдиного цілого, що взаємодіють між собою, емоційно-образна та словесно-логічна – є одними з провідних видів пам'яті студентів-музикантів. Цю думку підтверджують такі положення:

– емоційно-образна пам'ять – це здатність запам'ятовувати звуки, мелодичні інтонації, ритмічні фігури, гармонії тощо, використовуючи образи дійсності і творчо їх втілюючи в музичні образи. Чим вище рівень розвитку пам'яті студентів, тим стійкіші його образні уявлення, сильніше емоційне забарвлення. І тому в музиці «образний компонент» виступає як специфічна слухова сфера, здатність уявити звукову послідовність як певну систему, як виразну форму слухового емоційного сприймання;

– словесно-логічна пам'ять забезпечує продуктивне запам'ятовування понять і з їх допомогою відбір та усвідомлення музичного матеріалу. Словесно-логічний вид пам'яті проявляється за умови, що при сприйнятті та відтворенні тексту, який звучить, не тільки усвідомлюється і запам'ятовується образний зміст, але й осмислюються елементи музичної мови, відображається їх взаємозв'язок у різних структурах на основі музичної логіки, тобто підпорядкованість музичним закономірностям.

Крім вище перерахованих провідних видів пам'яті студентів-музикантів, у багатьох виконавців, навіть видатних, важливу роль у процесі запам'ятовування відіграє зорова пам'ять. Такої ж думки дотримувалися Л.А. Баренбойм, Л. Маккіннон, Г.М. Ципін та інші. Г.М. Ципін виділив інші види пам'яті, а саме: слухо-образну; емоційну; конструктивно-логічну; рухово-моторну; зорову [5, с. 86]. Досліджуючи проблему усвідомленого запам'ятовування матеріалу музичних творів, В.І. Муцмахер дійшов висновку, що потрібно врахувати всі види пам'яті в процесі цілеспрямованого засвоєння відповідної інформації [3, с. 51]. Взявши за аксіому психічне положення про взаємодію всіх видів пам'яті як компонентів єдиного цілого, С. Савшинський вважав, що пам'ять інструменталістів є комплексною і має змішані властивості, тобто: музично-слухова; музично-інтонаційна; музично-ритмічна; м'язова; слухо-моторна; зорова; емоційна; інтелектуальна та емоційно-інтелектуальна [4, с. 78].

Відповідно до іншої методологічної платформи (класифікація видів пам'яті за засобом запам'ятовування) у методичній літературі натрапляємо на дві протилежні точки зору щодо доцільності засвоєння музичного матеріалу, а саме:

1) запам'ятовування нотного тексту має здійснюватися довільно, у межах розв'язання спеціально поставленого мнемічного завдання;

2) запам'ятовування нотного тексту музичного твору повинно здійснюватися мимовільно, паралельно з розв'язанням виконавських та художньо-інтерпретаторських завдань.

Підтримку довільного запам'ятовування нотного тексту знаходимо у працях А.Б. Гольденвейзера, Л. Маккіннон, С.І. Савшинського та інших авторитетних авторів. Серед прихильників протилежної точки зору (мимовільного запам'ятовування) є не менш авторитетні педагоги та виконавці, такі як Г.Г. Нейгауз, С.Т. Ріхтер, М.Е. Фейгін тощо. Водночас слід зазначити, що представники однієї методологічної платформи повністю не відхиляли методику запам'ятовування, якої дотримуються інші автори.

Ми розглядаємо процес керування розвитком музичної пам'яті студентів в умовах інструментального навчання як один із серйозних педагогічних факторів, який сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу і якості професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Інструментально-виконавське навчання розуміється нами як більш широке поняття, яке характеризується не тільки особливостями музичної пам'яті, але і всіма іншими психічними процесами (уяви, мислення, переживання та інші), що утворюють структуру спеціальних здібностей.

Враховуючи роль музичної пам'яті в процесі інструментального навчання, ми поставили

завдання дослідити музично-мнемічну діяльність студентів у зв'язку з їх успіхами у навчанні. Індивідуальні особливості і результативність музично-мнемічної діяльності студентів ми визначали шляхом спостереження, бесід, вільних характеристик музичної пам'яті. Типи, види й продуктивність музичної пам'яті студентів вивчалися нами на основі спеціальних тестів, адаптованих до музичного навчання. Нас цікавили особливості запам'ятовування музичного матеріалу студентом залежно від характеру співвідношення емоційної та логічної сторін музичної пам'яті. На основі отриманих матеріалів, їх аналізу й узагальнення маємо на меті запропонувати більш досконалі методи і прийоми запам'ятовування музичного матеріалу.

Результати експерименту дозволили зробити певні висновки:

1. Існує взаємозв'язок між особливостями розвитку музичної пам'яті студента й успішністю навчання. Низький показник розвитку музичної пам'яті з точки зору її продуктивності виявлений у студентів з низьким рівнем успішності в навчанні гри на музичному інструменті і слабким засвоєнням музично-теоретичних дисциплін. Високий результат показників продуктивності пам'яті зазвичай відповідає високому рівню успішності навчання.

2. Студенти як з високим рівнем успішності, так і з низьким, краще запам'ятовують образи, що відповідають програмним музичним творам. Ці особливості прояву музичної пам'яті студентів пояснюються специфікою музичного виконавства як переважно емоційно-образного.

3. Більшість студентів контрольної та експериментальної груп ефективніше запам'ятовують музичний матеріал, використовуючи моторно-слухові й зорово-слухо-моторні уявлення, що свідчить про змішаний тип їх музичної пам'яті.

4. Визначення виду музичної пам'яті студентів (емоційно-образного й словесно-логічного), що є домінуючим, і зіставлення з успішністю у навчанні допомогло з'ясувати, що найвищий показник розвитку в групах студентів з високим і низьким рівнями успішності мала образна пам'ять.

Результати експерименту та опрацювання наукових джерел з проблеми формування й розвитку музичної пам'яті музикантів-інструменталістів, які свідчать про необхідність удосконалення традиційної методики запам'ятовування музичного матеріалу, змусили розробити комплекс спеціальних прийомів і методів з метою підвищення загального рівня музично-мнемічної діяльності студентів у процесі інструментального навчання. Професійна підготовка студентів, зокрема інструментально-виконавська діяльність, значною мірою пов'язана з проблемою розвитку й зміцнення музичної пам'яті. Розв'язання цієї проблеми вимагає індивідуального підходу.

У зв'язку з цим нами розроблено таку методику, зміст якої забезпечує всебічний розвиток музичної пам'яті студентів, а також міцність і тривалість збереження результатів.

Комплекс прийомів і методів довільного заучування музичного матеріалу в процесі інструментально-виконавської діяльності:

1. Група методів, що стимулює емоційно-образну пам'ять студентів:

- складання літературно-образної програми музичного твору;
- метод добору картинок – музичні образи у вигляді малюнків, картинок (стосується передусім програмних творів);
- метод добору малюнків до непрограмних творів (свобода асоціацій, уяви);
- метод оповідань (усних, у запису);
- залучення слухових асоціацій (стимулює здобуття інформації з пам'яті);
- залучення зорових асоціацій (пошук подібностей, розбіжностей і способів групування);
- залучення рухових (моторних) асоціацій;
- використання слухових, зорових, моторних підказок;
- метод повторювання (пожвавлення вражень);
- метод пригадування, повернення до раніше вивченого музичного матеріалу (пошуки нових засобів виразності);
- метод поглиблення враження (детальне опрацювання матеріалу: штрихи, інтонування, кульмінація тощо);
- метод уявних занять та інші методи.

2. Група прийомів і методів, що стимулюють словесно-логічну пам'ять студентів:

- складання плану занять;
- оповідання-пояснення, що стосується музичного матеріалу, який треба запам'ятати;
- визначення стилістичної приналежності даного музичного матеріалу, прийняття установки на певні виражальні засоби;
- привертання уваги під час заучування до суттєвих, значимих деталей музичного тексту;
- синтаксичний поділ музичного фрагменту (з метою полегшення заучування напам'ять);
- аналіз музичного матеріалу на рівні інтонаційних зворотів;
- порівняння зворотів і зіставлення побудови музичного фрагменту;
- пошук і знаходження оптимального способу заучування відповідно до поставленого мнемічного завдання;
- зосередження (концентрація) уваги на конкретному мнемічному завданні;
- точність фразування, приділення уваги не кожній окремій ноті, а цілій музичній групі (склад, слово, фраза);
- метод обговорення «випадкових» помилок після програвання (не зупиняючись) музичного фрагмента в цілому;

– метод свідомих асоціацій (удосконалення звичок, що сформувалися);

– метод заздалегідь підготовлених «заголовків»;

– репетиції подумки (до критерію «гладкого уявного виконання»);

– метод переключення уваги (під час виконання) на ритм, виразність виконання тощо, а також інші методи.

3. Група прийомів (які активізують участь свідомості) для тих, хто під час запам'ятовування орієнтується на сферу несвідомого (студенти з низьким рівнем успішності):

- пауза з метою зосередження;
- розслаблення;
- активність почуттів, емоційно-образне сприйняття;
- вибірковість уваги;
- концентрація уваги;
- уявні образи, словесно-логічна пам'ять (музично-теоретичний аналіз);
- коментарі з асоціаціями й образами;
- пошук питань, які стосуються запам'ятовування музичного матеріалу;

– організація музичного матеріалу, який запам'ятовується, відповідно до форми, мелодії, гармонії, теми та інших засобів музичної виразності;

- перевірка, відтворення музичного матеріалу;
- використання музично-теоретичної інформації з метою зберігання її в активному регістрі пам'яті.

4. Організація процесу роботи над музичним матеріалом за допомогою методів довільного заучування в ході навчання на музичних інструментах:

1) на першому етапі відбувається загальне знайомство з твором: програвання його від початку й до кінця і визначення таких компонентів музично-виконавської діяльності, як характер, емоційно-образний зміст, динамічний план, загальний темп та агогічні відхилення тощо;

2) на другому етапі здійснюється довільне заучування музичного матеріалу: робиться детальний теоретичний і виконавський аналіз твору з виділенням суттєвих ознак об'єктів, тобто гармонійних і поліфонічних особливостей; характерних рис мелодії й акомпанементу; голосоведення; інтонаційно-динамічного розвитку тощо. Наприкінці теоретичного і виконавського аналізу музичного твору визначається оптимальна величина фрагмента, який пропонується для довільного заучування, враховуючи при цьому індивідуальні особливості та рівень музичної пам'яті студента;

3) на третьому етапі засвоєний матеріал об'єднується в глобальні (інформаційні одиниці) синтаксичні структури.

У процесі запам'ятовування музичного матеріалу продумується емоційно-образний зміст не тільки твору в цілому, а й окремо взятих фрагментів, фраз, речень тощо. Застосування емоційно-об-

разного уявлення як виконавського компонента не лише надає художньої цінності музичному твору, а й збільшує кількість збереження інформації, оскільки образ утримує в собі набагато більше деталей, ніж фізично зіграні «ноти».

Отже, можемо зазначити певні **висновки**. Різниця в розвитку музичної пам'яті студентів впливає на результативність їх музично-мнемічної діяльності і на успішність інструментального навчання; якісні зміни результативності музично-мнемічної діяльності студентів зумовлені переходом від репродуктивного відтворення до реконструктивного; використання запропонованих прийомів і методів, адекватних індивідуальним особливостям музично-мнемічної діяльності студентів у процесі інструментального навчання, сприяє не лише розвитку музичної пам'яті сту-

дентів, але й підвищенню ефективності інструментального навчання в цілому.

Список використаної літератури:

1. Алексеев А.Д. Методика обучения игре на фортепиано. Москва, Музыка. 1978. 143 с.
2. Баренбойм Л.А. Музыкальная педагогика и исполнительство. Ленинград: Музыка, 1974. 334 с.
3. Муцмакер В.И. О развитии музыкальной памяти в процессе фортепианного обучения. Фортепианная подготовка учителя-музыканта. Москва, 1975. С. 51-63.
4. Савшинский С.И. Работа пианиста над музыкальным произведением. Москва-Ленинград: Музыка, 1964. 185 с.
5. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано. Москва: Просвещение, 1984. 173 с.

Biletska M., Sopina Ya. Optimization of music-mnemonic activity of a student-musician in the process of instrumental learning

Individual peculiarities of the musical memory of students during the educational activity were discovered in the article, based on: analysis of the theoretical material and results of the pedagogical experiment. Set of techniques and methods consider the individual peculiarity of their musical memory was proposed.

The article stresses, the effectiveness of learning activities of student-musician is directly related to the issue of his musical memory. Moreover, the trend memory but also to other types. Optimization methods and ways of memorizing musical material provide the most reasonable duration and strength save results is a daily necessity in these circumstances. The solution of this problem is complicated by the fact it requires individual approach. It makes the standardization of methods almost impossible. It means, every advice that does not take into account the individual characteristics of mnemonic processes, the level of the music of memory of a particular student, and also his professional training will not have enough practical value.

So, academic quality, nature and rationality of applied methods, techniques and methods to achieve the goal directly relate to the process of memory and level of its development in theory and practice of music pedagogy. Thus, ways to solve the problems of general musical development of the student-musician and, inter alia, development of his musical memory would be sought not out of the learning process, but, to the contrary, inside of it, in such kind of its organization would ensure good results in achieving the objectives.

Key words: musical mnemonic activity, individual characteristics of musical memory, types of memory, the process of instrumental learning, development of musical memory, success of learning.